

УДК 070.481 (44)

Часопис української діаспори: проблема ствердження в чужомовному інфомаційному просторі (на матеріалах паризького журналу «Тризуб»)

Аліна
ТИМОШИК-
СУДАРИКОВА,
канд. н. із соц. комунік.

Уперше на основі архівних матеріалів досліджено проблеми функціонування українськомовного періодичного друкованого органу (конкретно – журналу «Тризуб») в зарубіжному інформаційному просторі, зокрема, щодо організації кореспондентських пунктів у різних країнах, створення власної мережі поширення видання та його промоція.

Ключові слова: часопис «Тризуб», українська діаспора, зарубіжний інформаційний простір, мережа поширення, кореспондентські пункти за рубежом, промоція

Problems of functioning of the periodic printed organ in Ukrainian («Tryzub» («Trident») magazine in particular) in a foreign surrounding, mainly of the organization of its correspondent centers in different countries, its own distribution network creation and its promotion have been investigated on the basis of archive data.

Key words: «Tryzub» magazine, Ukrainian diaspora, foreign surrounding, distribution network, correspondent centers abroad, promotion.

Актуальність і стан розробки питання. Паризький українськомовний щотижневий журнал «Тризуб» – одне із найвпливовіших періодичних видань української еміграції 20-40 років минулого століття – посідає особливе місце в історії української журналістики в цілому та еміграційної – зокрема.

Для такого твердження є кілька аргументів. По-перше, тривалий часовий проміжок існування: більш ніж п'ятнадцять років із щотижневою періодичністю (за незначними винятками, коли з різних причин друкувалися здвоені числа) та мінімальним обсягом кожного числа в межах одного друкарського аркуша. По-друге, широка географія передплатників: практично вся Західна Європа, Північна та Південна Америки, а також Австралія. По-третє, високий творчий потенціал співробітників і дописувачів: видатні українські політичні, державні, громадські діячі, кращі представники науки, освіти, культури, відомі письменники. По-четверте, набутий за короткий час високий авторитет не лише серед читачів, а й працівників інших українськомовних та іншомовних періодичних видань: багато публікацій «Тризуба» передруковувалися періодичними часописами в різних країнах світу.

Незважаючи на такі аргументи, цей часопис досі не став предметом спеціальних досліджень ні в діаспорі, ні в Україні. В діаспорних публікаціях про цей часопис принагідно згадують А. Животко [3], С. Наріжний [10], В. Михальчук [9], В. Іванис [5], П. Феденко [16]. Українські дослідники, передусім В. Сергійчук [13], О. Чекмишев [17], О. Денека [2], О. Богуславський [1] також фрагментарно торкаються цієї проблеми, здебільшого у двох аспектах: вивчення життя й діяльності Голови Директорії УНР Симона Петлюри, який був засновником часопису, та історії української еміграційної преси чи української еміграції в цілому.

Серед причин відсутності ґрунтовних досліджень діяльності цього часопису – обмежені можливості наукових сил в українській діаспорі, відсутність повних комплектів часопису в головних українських книгозбірнях та запізніле відкриття доступу до колишніх спецфондів, у яких зберігається архів «Тризуба».

Завданням цієї статті є вивчення проблеми функціонування українськомовного періодичного друкованого органу (конкретно – журналу «Тризуб») в зарубіжному інформаційному просторі, зокрема, у конкретиці пошуку прийнятної типологічної моделі, організації кореспондентських пунктів у різних країнах, створення власної мережі поширення видання та його промоція.

Усебічне вивчення означеної проблеми стало можливим завдяки відкриттю для загального доступу дослідників архівів колишніх спецфондів. Історія появи частини архіву журналу «Тризуб» в Україні є такою: вивезення німцями архіву Української Бібліотеки імені Симона Петлюри та журналу «Тризуб» весною 1944 р. до Берліна; вивезення цих документів радянською спецрозвідкою в травні 1945 р. з Берліна до СРСР та приєднання їх у Києві до колекції документів «Український музей у Празі».

Архівні документи із зазначеної проблеми розпорошені нині в двох головних архівах України – ЦДАВОВУ в Києві та ЦДАГОУ в Києві. Загальний обсяг цих документів: у ЦДАВОВУ – близько однієї тисячі аркушів, які зберігаються у двох фондах і 12-ти справах; у ЦДАГОУ – близько 750 аркушів, які зберігаються в одному фонді і 9-ти справах. У цілому кількість архівних документів, зміст яких охоплює всі аспекти редакційної політики «Тризуба», складає понад 1600 аркушів.

Виклад основного питання.

Матеріальна база, редакційне приміщення. Перебуваючи в нелегких умовах еміграційної дійсності, яка часто характеризувалася нестабільністю й невизначеністю, українські скитальники в Західній Європі не мали можливості набути якихось матеріальних благ – на відміну від земляків, які виїздили до Америки чи Канади на постійне місце проживання й за зароблені власною

працею кошти споруджували згодом для задоволення своїх релігійних, освітніх, культурних потреб церкви, школи, народні доми, редакції газет і друкарні, західноєвропейські українці своє перебування на чужині здебільшого розцінювали як тимчасове. Лише в тимчасове користування надавалися українським організаціям, науковим інституціям, навчальним закладам громадські приміщення в Чехії, Польщі. Як засвідчують документи, такі рішення приймалися на рівні урядів цих країн, які підтримували боротьбу українців за здобуття державної незалежності [10, с. 172]. У Франції, яка традиційно стояла осторонь українських проблем, на таку підтримку тамтешнього уряду не доводилося розраховувати. Тому з приміщеннями під свої установи українцям повелося в цій країні сутужно.

Першою адресою, за якою розміщувалася редакція «Тризуба», стала будівля під номером 19 на вулиці Гобелінс у Парижі (19 rue des Gobelins, Paris XIII). Це був дешевий готель для найманих робітників (Hotel de la Reine Blanche), де українці вирішили постійно сплачувати вартість однієї кімнати (номер п'ять) для роботи редакції [4, с. 3]. За ці рівно два роки тут було підготовлено до друку 39 чисел «Тризуба» загальною кількістю 1248 сторінок.

Сорокове число часопису, що вийшло друком 9 жовтня 1927 р., вже готувалося за новою адресою редакції та адміністрації – вулиці Денферг-Рочерау, 42 (42 rue Denfert-Rochereau, Paris V). Від осені 1936 р. адміністрація «Тризуба» переміщується в нове приміщення Бібліотеки імені С. Петлюри за адресою: 41 rue de La Yourd'Auvergne, де для неї було виділено окрему кімнату. Інформацію про це знаходимо в спогадах тодішнього директора бібліотеки І. Рудичева [12].

З перших днів війни рада бібліотеки ухвалила закрити читальню і лише видавати книги додому. Відтоді доступ відвідувачів до редакції також припинився. 22 жовтня 1940 р., приміщення, де заходилася редакція та бібліотека, було опечатане німцями [12, арк. 4 – 9].

Мережа поширення, наклад. Перше число журналу (15 жовтня 1925 р.) поширювалося лише в Парижі. На останній сторінці випуску читачам називалися місця в Парижі, де можна набути свіже число «Тризуба»: «На станціях метро, на залізничних двірцях, у книгарні В. Поволоцького (13 rue de Bonaparte, Paris VI)». Поряд зазначалася адреса для надсилання читачами кореспонденції: «La Trident» (Tryzoub). Voitepost №15. Paris XIII». Водночас подавалася інформація про те, що згодом читачам буде вказано місця продажу в Парижі, Польщі, Румунії, Чехо-Словаччині, Канаді, США.

У цьому ж числі були опубліковані умови передплати. Вартість місячної передплати у Франції (чотири числа) нового українського журналу складала 12 франків. Отож, вартість одного числа була 3 франки. Для порівняння, ціна однієї години праці робітника в цій країні складала тоді 2 франки [9, с. 33]. Цікаво порівняти тодішні ціни на місячну передплату цього часопису в інших країнах світу: в Чехо-Словаччині – 20 крон, Польщі – 4 злоти, Румунії – 120 леїв, Німеччині – 4 марки, США та Канаді – 1 долар.

З початку 1926 р., через три місяці від часу заснування, редакція подає на останній сторінці обіцяні адреси своїх представників у різних країнах світу, за якими можна зробити не лише місячну, а й річну, піврічну чи кварталну передплати. А ще через два роки «Тризубу» вдалося створити повноцінну мережу своїх представників практично в усіх країнах більшого розселення українців. У Канаді за такий кореспондентський пункт було обрано Вінніпег, у США – Нью-Йорк, у Польщі – Варшаву. Два корпункти було організовано в Чехо-Словаччині – Празі та Подєбрадах.

Через п'ять років після заснування, коли вже вийшло у світ 246 чисел часопису загальним обсягом близько восьми тисяч друкованих сторінок, редакція так оцінювала проведену власними силами та з допомогою своїх представників на місцях організаційну роботу щодо створення власної мережі поширення часопису: «При все ж, порівнюючи, невеликому тиражі, можна сказати без перебільшення, що його читає не менше 25 тисяч українців».

Про реальні накладі «Тризуба» ніде на його сторінках – ні в службовій частині, ні в публікаціях – не зазначалося. Проте в бухгалтерській папці архіву «Тризуба» вдалося віднайти квитанції розсилки часопису протягом усіх 12 місяців 1934 р. На 48-ми аркушах паперу (рівно стільки чисел вийшло того року) чорнильною ручкою працівником бухгалтерії заповнювалися дані розсилки за такими позиціями: число журналу, вислано за кордон, місцеві примірники, на руки, всього [6].

Аналіз архівних даних дає підстави стверджувати, що наклад «Тризуба» протягом 1934 р. за місяцями не був однаковий. Найменша кількість примірників (число 36) становила 655, найбільша (числа 18, 24, 44) – 700 примірників. Якщо брати до уваги ту обставину, що друга половина 20-х років у порівнянні з серединою 30-х була кращим часом тиражного благополуччя (про це засвідчують дані віднайдені в архівах бухгалтерської книги цього журналу: поступове зменшення в середині 30-х років кількості відправлених редакцією листів, виплаченого гонорару, витрат на відрядження працівників), то можна припустити, що накладі «Тризуба» в окремі роки сягали 1500-2000 примірників. Ця цифра є логічно вмотивованою і в конкретиці середніх накладів книг українських видавців у Європі того періоду (в межах двох тисяч примірників). Коли до цього додати той факт, що кожне число українського періодичного органу на еміграції читало в середньому до 10 чоловік, то наведена вище оцінка редакцією загальної кількості своїх читачів є близькою до реальності: читацька аудиторія «Тризуба» складала в різні роки від 7000 до 20000 осіб. В порівнянні з нинішніми накладками деяких всеукраїнських газет і журналів такий показник не може не бути вагомим.

Цікавими є дані про географію поширення накладу. У графі «місцеві», тобто територія Франції, де було зареєстровано журнал та працювала редакція, зазначається стабільна цифра – 120. Додатково до неї можна приплюсувати 10 примірників кожного числа, позначених у графі «На руки» (скоріш за все, йдеться про редакційні або ж сигнальні примірники). Таким чином, у Франції залишалося лише 130 примірників «Тризуба». Основна частина його накладу (від 541 до 565) розсилалася за кордон, що помітно збільшувало редакційні витрати.

За перші п'ять років існування редакція «Тризуба» відкрила свої кореспондентські пункти та організувала вільну передплату в переважній більшості західноєвропейських країн, де компактно мешкали українці. Тривалий час не вдавалося цього зробити лише в Румунії та Болгарії. Добитися дозволу на вільне розповсюдження часопису по всьому румунському королівству було принциповим для засновників часопису. Адже завойовані цією державою свого часу землі Північної Буковини віддавна були заселені переважно українцями, які в значній кількості могли стати потенційними читачами видання. Завдяки наполегливості українців дозвіл такий було одержано від генерального директора преси Румунії за номером 46. 283 лише 1928 р., про що редакція сповістила своїх читачів. З болгарським урядом робота проводилася ще довше: дозвіл на відкриття представництва «Тризуба» в цій країні та на організацію вільної передплати було отримано лише в 1935 р.

З іншого боку, редакцію не могли оминати і втрати значної частини передплатників, що було особливо помітним після початку Другої світової війни.

Окрім передплатників та продажу через книжкові магазини редакція журналу постійно дбала про те, щоб певна кількість примірників «Тризуба» потрапляла також у найголовніші бібліотечні сховища світу. Періодично вона повідомляла про це своїх читачів. Так, у числі 39 за 1936 р. у редакційній замітці «“Тризуб” і світові бібліотеки» йшлося про те, що український часопис одержують майже всі світові бібліотеки [15, с. 10]. У наступному числі було вміщено перелік бібліотечних установ, куди редакція регулярно надсилала свіжі примірники для поповнення повних комплектів журналу. Серед найбільших бібліотек світу у списку значаться Лондон, Рим, Берлін, Відень, Женева, Варшава, Прага, Вільнюс, Неаполь, Буенос-Айрес, Стамфорд (США). З українських культурних центрів у списку значаться Чернівці та Львів. Цікаво, що до переліку обов'язкового розсилання сигнальних примірників «Тризуба» було внесено й дві радянські адреси – Український науковий інститут книгознавства у Києві та Українська Книжкова палата у Харкові [11, с. 10].

Промоція видання, організація передплати. Дослідники історії української журналістики засвідчують існування печальної традиції української преси щодо її короткотривалості в умовах бездержавності української нації [14, с. 9]. Адже на противагу, скажімо, російським виданням чи виданням корінних народів у будь-якій країні Європи чи Америки, де газети й журнали видавалися на початку переважно за державні кошти, існування українськомовної періодики ставало можливим лише за рахунок пожертв самих українців. Небагатьом засновникам таких друкованих органів і на Батьківщині, і в діаспорі вдавалося поламати традицію короткого часового проміжку спілкування зі своїм читачем. Серед цих небагатьох – і провідники «Тризуба».

Уважний перегляд публікацій часопису, а також архівних документів дає можливість стверджувати, що в редакції існувала конкретна програма щодо промоції свого видання, проводилася значна робота щодо збільшення числа передплатників, щодо завоювання не скороминущої, а тривалої в часі довіри читача до нового друкованого періодичного органу

Виділимо основні форми такої роботи.

Безпосередні заклики-звернення до читача. Це, як правило, короткі за обсягом (одне-два речення), але ємні за змістом тексти. Сповнені публіцистичною наснагою, такі тексти, як правило, розраховані та те, що вони викличуть національні, патріотичні почуття читача, спонукають його відгукнутися. Подамо два типові зразки таких закликів-звернень.

Число 11 – 12 за 1940 р. : «Українці! Пам'ятайте, що в страшні часи руїни, яку зазнала українська національна преса з фактом окупації Галичини й Волині червоними московськими військами, наш орган, заснований Вождем нації бл. п. Симоном Петлюрою, набирає ще більшої ваги та значення!».

Матеріальне заохочення активних передплатників. Це – випробуваний часом і ефективний засіб залучення додаткового числа читачів будь-яким періодичним друкованим органом. Звернулися до нього українські видавці і у Франції. Різні редакційні колективи прагнули мати власні засоби матеріальної винагороди, які справді могли зацікавити широке коло передплатників. Так, нагальною проблемою для кожного емігранта, який потрапив у чужу країну, була тамтешня мова, яку обставини вимагали чим скоріше освоїти. Найперший крок до цього – двомовні словники. Їх і стали готувати в редакції «Тризуба». Першим був кишеньковий «Французько-український словник», який

оперативно уклала Наталія Королева. Ціна такого словника в книгарнях була 15 франків. Редакція тижневика вирішила вручати його, як премію, тим читачам, які оформлять передплату «Тризуба» на другу половину 1929 р. до 1 липня.

Таку акцію редакція повторила і в 1934 р., коли всім передплатникам було розіслано безкоштовно, як подарунок, книгу професора О. Шульгіна «Без території» (в книгарнях вона продавалася за ціною одного примірника в 10 франків). Детально розповідаючи про цю акцію у передовій статті, редакція звертала увагу читачів на особливу актуальність книги, яка з'явилася на основі вміщуваних протягом останніх років на сторінках «Тризуба» публікацій цього автора про долю світового українства, розкиданого через політичні обставини на різних континентах.

Продаж за зниженими цінами книжкової продукції українських видавництв передплатникам «Тризуба» в окремих країнах. Українськомовні діаспорні часописи нерідко зверталися до такого способу поживлення передплати, організовуючи з окремими українськими видавництвами спільні акції. Так, 1935 р. представництво «Тризуба» у Польщі домовилося з варшавськими видавцями реалізовувати своїм читачам за нижчими цінами книги професорів О. Лотоцького «Сторінки минулого» та Д. Дорошенка «Нарис історії України». Якщо в книжковій крамниці тритомник мемуарів Лотоцького коштував 48 злотих, то передплатник «Тризуба» на території Польщі купував її за вдвічі меншою ціною. Відповідно і книга Дорошенка коштувала для нього 10 злотих замість 20. Справа виявилася вигідною для обох сторін: журнал збільшував кількість передплатників, а видавництво швидше повертало затрачені на друк книг кошти.

Організаційні акції для дітей емігрантів як опосередкований вплив на поживлення передплати серед дорослих читачів. Не змінюючи програмних цілей видання як серйозного тижневика політики, культури, громадського життя та мистецтва, редакція журналу, однак, не забувала, що в переважній більшості своїх дорослих читачів виростили діти. Саме на них і були спрямовані кілька організаційних акцій, які опосередковано впливали на поживлення передплати. Результативно виявилася «Дитяча анкета»: в одному з випусків часопису дітям пропонувалося скласти коротку розповідь на якесь простеньке і водночас цікаве за можливою відповіддю питання. Скажімо: який момент в історії України мені найбільше пам'ятається і чому? Надіслані до редакції кращі тексти-відповіді на одне запитання дитячої анкети публікувалися, а їхні автори одержували від редакції подарунки. Здебільшого то були кращі українські книги, видані в еміграції. З-поміж таких – великоформатне аркушеве видання «Українським дітям – рідне військо». Дітям пропонувалися яскраво розмальовані зображення українських козаків та вояків армії УНР у виконанні українського маляра Л. Перфецького.

Сприяння читачам «Тризуба» отримати виграш Французької національної лотереї. У 30-х роках країнами Західної Європи прокотився так званий лотерейний бум. Так, у Франції особливої популярності набула Французька національна лотерея. Складалася вона з десяти випусків, кожен із яких мав два мільйони квитків, значна частина з яких були виграшні. Скажімо, квитків із сумою виграшу 200 франків було 20 тисяч. Проблемою для більшості українських емігрантів була ціна лотерейного квитка – 100 франків. За погодженням із організаторами національної лотереї редакція оголосила серед передплатників розіграш десятої частини кожного квитка, придбаного за кошти «Тризуба». Читач, який внесе піврічну вартість передплати тижневика, мав право на десяту частину квитка національної лотереї. Перед черговим тиражем редакція

направляла своєму передплатникові поштою повідомлення про номер квитка, в якому йому належала десята частина можливого виграшу.

В архівах збереглися десятки листів читачів так званої лотерейної тематики. Здебільшого в них ідеться про те, як має розпорядитися редакція тією частиною виграшного лотерейного білета, яку платив той чи інший читач. Найперше, варто відзначити широкую географію учасників цієї редакційної акції. Вартість квитків, придбаних редакцією, «викупляли» читачі «Тризуба» з багатьох країн світу своєю передплатою на цей журнал. На поштових конвертах – штемпелі з різноманітних міст та поселень Німеччини, Франції, Чехії, Бельгії, Люксембурга, Польщі, Палестини, Ізраїлю. Лише протягом грудня 1934 р. до редакції було надіслано з цих країн, за нашими підрахунками, 28 листів читачів, прізвища яких значилися у групових виграшних номерах. Загальна сума виграшів складала на ці білети 43198 франків [8].

Привернення уваги громадськості та політиків до випадків обмеження прав передплатників «Тризуба» в тій чи іншій країні. Найменші випадки відмов у передплаті, несвоєчасної доставки свіжих чисел чи заборони їх продажу в загальній мережі різномовної періодики редакція прагнула передати гласності. Таким чином вона боролася за кожного окремого свого читача. Широкого розголосу, зокрема, набули публікації з фактами складування передплачених примірників «Тризуба» на деяких поштових відділеннях Галичини, що робилося за вказівкою польської поштової адміністрації (число 2 – 3 за 1931 р.) або конфіскації видань «Тризуба» – згадуваного вже плаката «Українським дітям – рідне військо» в перемишлянській книгарні «Народний базар» (число 9 за 1931 рік).

Огляди передруків із «Тризуба» в інших українськомовних або чужомовних періодичних виданнях. Певною мірою, збільшенню накладів «Тризуба» сприяли передруки кращих його матеріалів на шпальтах інших українськомовних періодичних видань, а також видань іншими мовами в різних країнах світу. Редакція уважно відстежувала цю сприятливу для неї тенденцію і регулярно повідомляла своїх читачів про випадки таких передруків. Так, у числі 14 за 1926 р. уперше з'являється рубрика «Передруки з “Тризуба”», під якою вміщувалося повідомлення про те, що відомий у західному світі часопис «Канадійський фермер» вмістив на своїх шпальтах дві статті з «Тризуба» – Г. Рокитного «Нова республіка на Україні» та О. Лотоцького «На шляху до прояснення». Румунська газета «Universum» в числі від 12 грудня 1928 р. передрукувала на першій сторінці повний текст листа, надісланого Об'єднанням українських організацій в Америці й опублікованого первинно у французькому українськомовному журналі. Ця газета називає «Тризуб» органом українських націоналістів, що виходить у Парижі.

Розсилка через власних кореспондентів на безкоштовній основі непроданих попередніх чисел з пропозицією звернути увагу на це видання і, по можливості, передплатити його. До цієї форми редакція частіше стала вдаватися з 30-х років, коли загострилися проблеми з набуттям нових передплатників. Таку роботу неодноразово виконував власний кореспондент «Тризуба» в Польщі І. Липовецький. В одному з його листів до редакції читаємо: «Старі числа, яких маю надмір, в цьому місяці розішлю якооказові, разом із запрошенням до передплати до української інтелігенції на терені Волині та Галичини. Великих надій на овочі цієї акції не покладаю, але зроблю це яко пробу – чи змінилося до нас відношення з боку їх. До того може хоч кілька осіб приєднається» [7].

Продумана, активна й послідовна промоційна робота невеликого колективу редакції сприяла тому, що про новий українськомовний журнал з чітко окрес-

леною державницькою позицією, базованою на ідеологічних засадах УНР, заговорили як в середовищі української еміграції, так і в чужинців.

Протягом тривалого часу основним джерелом існування цього часопису були самі передплатники, число яких навіть у найскладніші періоди економічних криз було достатнім для забезпечення стабільного випуску свіжих чисел. Про це зазначалося в передовій статті «Тризуба», присвяченій випуску його 50-го числа (1926 р.): «Сьогодні «Тризуб» об'єднає всіх, хто вийшов з рідного краю під прапором Української Народної Республіки і зостався йому вірним. Він доходить в усі землі, заселені нашим народом, а на чужині забирається в усі куточки, куди тільки доля закинула наших земляків, приєднуючи собі повсюди читальника-приятеля. Несчисленні листи, що звідусіль доходять до нас од наших прихильників, говорять, яке мале, може, й непомітне, але потрібне й корисне діло робить «Тризуб». Ще більше впевнюють нас у цьому ті прихильні й бадьорі відгуки, що пробиваються до нас з поневоленого рідного краю, даючи нам сили на дальшу працю й боротьбу».

Висновки

1. Мережа кореспондентських пунктів журналу охоплювала країни Західної Європи, Північної та Південної Америки, де перебувало найбільше українських емігрантів (Варшава, Прага, Подебради, Бухарест, Белград, Женева, Рига, Вінніпег, Нью-Йорк), а також персональний склад власних кореспондентів (І. Липовецький, Д. Геродот, Л. Чикаленко, К. Мацієвич, В. Садовський, І. Заташанський, Г. Кущенко, А. Яницький, В. Сікевич).
2. Середні накладі видання в розрізі окремих років: від початку заснування журналу до кінця 20-х років становили 1500–2000 примірників; найнижчі накладі – 660–700 примірників – спостерігалися з середини й до кінця 30-х років. У цілому, читацька аудиторія «Тризуба» складала в окремі періоди від 7000 до 20000 осіб.
3. Про місце і значення часопису «Тризуб» можна вести мову в кількох аспектах: як авторитетного інформаційного, аналітичного, довідково-бібліографічного джерела; як засобу поширення серед емігрантів та чужинських бібліотек в усіх країнах світу виданих різними українськими видавництвами книг та періодичних друкованих органів; як надійного видання для розміщення ефективної реклами; як архівної організації для збереження документальних матеріалів про діяльність різноманітних українських еміграційних організацій, наукових, просвітніх, політичних, культурологічних діячів.
4. Редакції вдалося розробити і чітко реалізувати комплекс заходів щодо промоції українського друкованого слова на чужині. Основну проблематику редакційної пошти (окрім призначених до друку різножанрових публікацій) визначали: прохання матеріальної допомоги; пошук тимчасової чи постійної роботи; пошук адрес пропалих родичів, знайомих, захист майна тих самотніх людей, хто потрапив у біду; прохання відшукати й надіслати на зазначені адреси потрібні книжки, вислати за оплату числа часопису; бажання пропагувати українську культуру серед чужинців; пропозиції підтримати різні благодійні акції українців; листи-сповіді, що не містили ніяких прохань. В середньому на адресу редакції надходило від 300 до 400 листів на рік; найбільша за обсягом кількість листів – від фізичних осіб, менша – від установ та організацій.
5. Тривала в часі й результативна діяльність редакції «Тризуба» у чужомовному оточенні в один із найскладніших періодів існування української

еміграції забезпечила цьому часопису в західному світі репутацію одного із авторитетних та впливових періодичних друкованих органів зарубіжного українства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА АРХІВНИХ МАТЕРІАЛІВ

1. *Богуславський О.* Преса міжвоєнної української еміграції і боротьба за незалежність України: історичний шлях, досвід, дискусії: монографія / О. В. Богуславський. – Запоріжжя : Просвіта, 2008. – 452 с.
2. *Денека О.* Часопис «Тризуб» (Париж, 1925-1939) про пресу : інформативно-полемічний стиль публікацій // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2002. – Вип. 10. – С. 92 – 103.
3. *Животко А.* Історія української преси : упор., авт. іст-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик / А. Животко. – К.: Наша культура і наука, 1999. – 368 с.
4. *Заташанський І.* П'ять років існування «Тризу́ба» // Тризуб. – 1930. – Ч. 39. – С. 2-5.
5. *Іванис В.* Симон Петлюра – Президент України / В. Іванис. – Торонто, 1952. – 326 с.
6. Квитанції розсилання часопису «Тризуб» // ЦДАВОВУ. – Ф. 3537. – Спр. 1. – Оп. 2. – Арк. 46 – 88.
7. Листи до редакції тижневика «Тризуб» за 1925 – 1926, 1933 – 1934, 1938 роки // ЦДАГОУ. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 1116. – Арк. 27.
8. Листування редакції з читачами журналу про підписку на журнал, покупку лотерейних квитків та інше. Поч. 7 жовтня 1933 – зак. 10 листоп. 1934. // ЦДАВОВУ. – Ф. 3537. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1 – 23.
9. *Михальчук В.* Українська бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі: заснування, розвиток, діяльність (1926 – 1998) / В. Михальчук. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1999. – 656 с.
10. *Наріжний С.* Українська еміграція: Культурна праця української еміграції. 1919-1939 / С. Наріжний. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. – 272 с.
11. Од редакції: «Тризуб» можна віднайти в таких бібліотечних установах світу» // Тризуб. – 1936. – Ч. 40. – С. 10.
12. *Рудичів І.* Як це було: Останній рік Бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі // ЦДАВОВУ – Ф. 4362. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 3 – 32.
13. *Сергійчук В.* Симон Петлюра. Сер. «Українські державники» / В. Сергійчук. – К.: Україна, 2004. – 448 с.
14. *Тимошик М.* 90-річчя «Українського Голосу» в контексті історії української журналістики // Українське журналістикознавство. – 2001. – Вип. 2. – С. 6 – 9.
15. «Тризуб» і світові бібліотеки // Тризуб. – 1936. – Ч. 39. – С. 10.
16. *Феденко П.* Головний отаман: Із культурної та політичної діяльності Симона Петлюри / П. Феденко. – Мюнхен – Лондон, 1976. – 38 с.
17. *Чекмишев О.* Структурні особливості публіцистичних текстів Симона Петлюри з точки зору національної міфології // Симон Петлюра та українська національна революція: зб. праць Другого конкурсу петлюрознавців в Україні / упор. та передм. В. Михальчука. – К.: Рада, 1995. – 368 с.